

Riječ na kraju

»Cijeli svijet ide na sveučilište. Ima li to smisla?« Pod spomenutim naslovom časopis *The Economist* objavio je u svom redovitom broju posebno izvješće netom po predaji rukopisa ove knjige 28. ožujka 2015. Naslov tog priloga dobro oslikava probleme kojima se u njoj bavim. Osnovni problem današnjeg visokog obrazovanja *The Economist* sažima podnaslovom: »Izvrsnost ili jednakost?« Kako uskladiti dva proturječna zahtjeva što se postavljaju pred današnja sveučilišta?

»Amerika je svijetu dala moderno istraživačko sveučilište... instituciju koju je Njemačka razvijala početkom 19. stoljeća«, piše *The Economist*. »Privatna i javna sveučilišta prihvatila su taj model, pa su Harvard, Yale, Princeton, Caltech i ostala vrhunska američka sveučilišta ubrzo postala glavni pokretači svjetskog intelektualnog i znanstvenog života. Te su institucije stvorile nevjerojatno velik broj invencija koje su svijet učinile sigurnijim, ugodnijim i zanimljivijim. Zamislite život bez cjepiva za polio, *pacemakera*, gradskih sustava za pročišćavanje vode, bez satelitske meteorologije, naprednih terapija protiv raka, ili bez zrakoplova na mlazni pogon... Amerika je isto tako povela svijet u zemlju masovne visoke naobrazbe...« nastavlja *The Economist*. »Ona je postala prva zemlja na svijetu u kojoj su djeca srednje klase odlazila na sveučilišta, a sveučilišta su postajala putovnica za napredak. S obzirom na uspjeh takvog modela, nikoga ne iznenađuje što se svijetom širi američki pristup visokoj naobrazbi. Američko istraživačko sveučilište postalo je zlatni standard, pa je logično da se intenzivirala međunarodna konkurencija u stvaranju istraživačkih sveučilišta nalik na američka. Rashodi za visoku naobrazbu rastu: u zemljama OECD-a prosječno su porasli s 1,3% BDP-a godine 2000. na 1,6% 2011. Financiranje i kontrola u cijelome se svijetu odmiče od europskog modela u kojem je za to zadužena država, prema američkom, u kojem privatni sektor osigurava najveći dio financija za obrazovanje, i u kojem pojedinci većinom plaćaju za školarine.«¹

Ali usporedno s tom »pobjedom« američkog modela sveučilišta na svjetskoj razini, nastavlja *The Economist*, kod kuće, u SAD-u, taj je model počeo pokazi-

¹ *The Economist* (2015). »Excellence v equity«, March-April 3, str. 3-4.

vati neke znakove slabosti. Američka najbolja sveučilišta još uvijek objavljuju najviše vrhunskih istraživanja, ali korisnici tog modela počeli su preispitivati dobivaju li adekvatnu *nastavnu* vrijednost za uloženi novac. Ispitivanja su pokazala da studenti više ne uče kao prije. Rade manje. »Prosječni učinak američkih diplomaca u usporedbi s drugim zemljama pada. Visoka naobrazba više ne poboljšava socijalnu mobilnost, već utvrđuje već postojeće socijalne barijere. Istodobno, troškovi su se u posljednjih 20 godina realno podvostručili. Stope upisa padaju. Tehnologija nudi obećanje jeftinijeg i učinkovitijeg obrazovanja, ali mu se sveučilišta odupiru.«

Ono što se dogodilo u Americi, a tijekom 60-ih i 70-ih u Europi i Japanu te 80-ih u Koreji, danas se zbiva u cijelome svijetu. »Svijet je tako gladan visokog obrazovanja da upisi rastu brže od globalnog BDP-a, roba, usluga, automobila... Razmjer globalne uključenosti u tercijarno obrazovanje u dobnim kohortama studenata narastao je sa 14% na 32% posljednja dva desetljeća. U istome razdoblju broj zemalja s više od 50% dobnih kohorte studenata upisane na fakultete narastao je s 5 na 54. Neke zemlje, primjerice Južna Koreja, u kojoj gotovo svi studiraju, vjerojatno su dosegnule točku zasićenja. Od 1998. do 2010. u Kini se broj studenata povećao s milijun na sedam milijuna. Godine 2009. tamošnja su sveučilišta uzela gotovo 900.000 novih nastavnika u puni radni odnos, a do 2020. Kina namjerava upisivati 40% svojih mladih na sveučilišta... Čini se da u zemljama koje premaše 3000 USD po stanovniku sudjelovanje u visokoj naobrazbi nema nikakvih prirodnih ograničenja.«

Zakoni ponude i potražnje sugeriraju da će se zbog tako naglog rasta broja diplomiranih studenata isplativost ulaganja u diplome smanjiti. »I u izvjesnom smislu čini se da se upravo to zbiva. Ulaganje u visoku naobrazbu više se isplati u siromašnim negoli u bogatijim zemljama, osim na Srednjem istoku, odnosno u zemljama u kojima se visoka stopa upisa kombinirala s niskim stopama rasta. Zbog te je kombinacije ondje došlo do visoke stope nezaposlenosti među visokoobrazovanima.« Unatoč tome, čini se da se ulaganje u visoku naobrazbu na svjetskoj razini, posebno za siromašne, još uvijek isplati. Jedno od mogućih objašnjenja jest reputacija koju sa sobom nose zemlje i diplome. Ali stvari se ipak mijenjaju: »Dok je na sveučilišta odlazila samo mala elita, bilo je dovoljno pristojnih radnih mjesta za srednje obrazovane. To više ne postoji.« Pitanje glasi: jesu li na radnim mjestima koja su nekoć popunjavali gimnazijalci sada doista potrebni visokostručni kadrovi, ili je riječ o nečem drugome: o »diplomi kao signalu« veće motiviranosti ili sposobnosti kandidata? Odgovor je, po svemu sudeći, potonji. Diploma sve više postaje znak kojim se uspostavlja *peckingorder*, nova društvena hijerarhija. Ako poslodavac može birati, neće zaposliti diplomiranog studenta zbog toga što su mu potrebne njegove kvalifikacije, već zbog to-

ga što je on svojim studijem odnosno svojom investicijom vremena i novca dokazao da se trudio. To znači, prvo, da će se velik dio diplomiranih studenata zapošljavati na radna mjesta »ispod« svojih kvalifikacija te da je njihova »kvalifikacija« ustvari društveno bila — nepotreban trošak. I drugo, što je mnogo važnije, to znači da se vodi sve intenzivnija bitka za sve lošije poslove, za poslove u kojima srednja stručna sprema više neće biti dovoljna za opstanak.

The Economist konstatira: »Premda pojedinci i dalje uživaju pristojne prinose na svoja financijska ulaganja u visoko obrazovanje, mnogo je manje jasno vriedi li to i za društvo u cjelini. Veliko je pitanje je li premija na diplomiranje posljedica više produktivnosti ili uspostave nove društvene hijerarhije. Ako je riječ o pukom mehanizmu signaliziranja da su diplomirani pametniji od onih koji nisu diplomirali, onda društvo ne treba investirati u veći broj diplomiranih.« Da bismo znali odgovoriti na to pitanje, nastavlja se u izvješću, trebali bismo znati mjeriti da li sveučilišta doista obrazuju ljude. Dok to ne znamo, ne možemo znati isplati li se ulagati u visoko obrazovanje. »Neke su vrste visokog obrazovanja izvrsne, neke nisu. Visoko obrazovanje slabe kvalitete ne isplati se. I zato ambicija svih vlada da prošire dostupnost visokog obrazovanja dobre kvalitete dolazi u sukob s drugom globalnom silom: konkurencijom u stvaranju najboljih sveučilišta.«

Jedan od razloga za mjerenje kvalitete na nacionalnoj i međunarodnoj razini bio je upravo pokušaj da se utvrdi isplativost ulaganja u visoko obrazovanje. Motiv za praćenje i objavljivanje prvih popisa kvalitetnih sveučilišta na nacionalnoj razini, primjerice onoga novine *USA Today*, bio je da studentima i njihovim roditeljima pruži bolju orijentaciju pri izboru sveučilišta s obzirom na njihove specifične interese i/ili financijske sposobnosti. Ali posljednjih dvadesetak godina smisao takvih rang-lista nadišao je motiv osobne orijentacije u bogatoj ponudi sveučilišta: danas takve rang-liste imaju samostalan život. One određuju u koja sveučilišta ima smisla ulagati novac privatnog sektora u istraživanja. One određuju iznos dohotka menadžerima sveučilišta. I još mnogo drugih za akademski svijet naoko sporednih stvari. Nema nikakve sumnje: sveučilišta su ušla u fazu »treće generacije« o kojoj smo prije govorili. Sveučilišta su postala korporacije!

Sukob dviju društvenih »vrijednosti« sveučilišta — izvrsnosti i jednakosti šansi (tj. dostupnosti visokog obrazovanja) intenzivirao se posljednjih godina otako su nacionalne popise najkvalitetnijih sveučilišta, poput onoga koje je svake godine objavljivao list *USA Today*, zamijenile svjetske rang-liste. Nedavno je i Europska unija pokrenula svoj popis nazvan U-Multirank.² Francuska rang-lista

² <http://www.umultirank.org/?trackType=home#!/home?trackType=home>

Profesional Ranking of World Universities prati broj diplomiranih studenata pojedinih sveučilišta koji rukovode nekom od kompanija s popisa 500 najboljih s popisa Fortune³. Njemačka je od 2005. počela pratiti kvalitetu svojih sveučilišta projektom Excellenz initiative⁴. Rusija je započela svoj projekt 5-100, Japan svoja najbolja sveučilišta prati popisom Super Global Universities Programme⁵.

U svijetu danas postoji više od 150 popisa koji prate stanje kvalitete nacionalnih sveučilišta. Takve su rang-liste kvalitete postale manje važne otkako su najznačajniji popisi kvalitetnih sveučilišta postali međunarodni. Najznačajnija rangiranja svake godine objavljuju se u tzv. Šangajskom popisu⁶, usredotočenom gotovo isključivo na šest indikatora istraživačke izvrsnosti. Ostali popisi i rang-liste, koje objavljuju primjerice *Times Higher Education* ili časopis *QS*,⁷ služe se i dodatnim indikatorima, primjerice odnosom broja studenata i nastavnika, reputacijom ili udjelom privatnih investicija u proračunu sveučilišta.

U stvari, mnoge zemlje, uključujući i Hrvatsku, isprva su se opirale rangiranju.⁸ Danas su međutim svjetski popisi u mnogim zemljama počeli služiti kao indikator u sustavu nagrađivanja na domaćoj razini, prema modelu »tko ima — dat će mu se« odnosno prema kriteriju »plati za najbolje«. Model »pravedne« raspodjele javnih sredstava, kako je zamišljaju brojni domaći akademici, primjerice preko tzv. studentskih ili nastavničkih »glavarina«, ne postoji gotovo više nigdje u svijetu, napose ne u zemljama koje imaju bolja sveučilišta. Danas najbolja svjetska sveučilišta, tj. najbolji sveučilišni nacionalni sustavi, plaćaju visoke svote za najbolje nastavnike, istraživače i studente kako bi privukli druge i kako bi na ljestvicama najboljih njihova sveučilišta postigla bolje rezultate. Za nastavnike i talentirane studente najviše plaćaju u Australiji, Americi i Kanadi, ali Kina je među zemljama s nerazvijenijim sveučilišnim sustavom najbolji primjer privlačenja nastavnog i istraživačkog kadra, a Singapur i Njemačka privlačenja studentskog

³ <http://www.mines-paristech.eu/About-us/Rankings/professional-ranking/>

⁴ <http://www.bmbf.de/de/1321.php>

⁵ http://en.wikipedia.org/wiki/Super_Global_Universities

⁶ <http://www.shanghairanking.com/ARWU2014.html>

⁷ <http://www.timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings/>
<http://www.topuniversities.com/qs-world-university-rankings>

⁸ Godine 2000. tijekom mojeg mandata u Ministarstvu znanosti pokušali smo uz pomoć suradnika Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar izraditi popis indikatora za praćenje kvalitete sveučilišta. Visoki dužnosnici naših sveučilišta, pogotovo Zagrebačkog, odlučno su se protivili inicijativi. Danas, petnaest godina poslije, ti su se indikatori ipak postavili i predstavljaju jedan od važnijih kriterija ocjene kvalitete domaćih visokoškolskih institucija. Popis tih indikatora za ocjenu kvalitete AZVO-a međutim još uvijek ne uključuje neke važne indikatore, primjerice financijske, koji se inače prate na svjetskim i ostalim popisima.

kadra. Riječima iz izvješća *The Economist*: »Konkurencija se nije intenzivirala samo za izvrsne nastavnike i istraživače, već i za izvrsne studente. Singapurska strategija 'Global School-house' pokrenuta je 2002. s namjerom da do 2015. privuče 150.000 studenata. Singapurski 'skauti' za talente putuju regijom, najtalentiranijima se nude visoke stipendije, a školarine se smanjuju onima koji će ostati raditi kada dovrše svoje akademske stupnjeve.« Interes zemalja koje privlače studente nije da na njima zarade, već da »privuku svjetske talente kako bi njihovom dijamantu dodali još koju iskru«, kako bi pojačali atraktivnost svog sveučilišnog sustava odnosno svoje zemlje u cjelini.

U zemljama u kojima vlada načelo »jednakosti šansi«, dakle uglavnom u europskima, država plaća gotovo sav trošak studiranja. »Glavne su koristi tog modela jednakost i kontrola troškova. U zemljama u kojima to funkcionira — u sjevernoj Europi — razine visokog obrazovanja standardno su visoke. U zemljama u kojima to ne funkcionira — u južnoj Europi — razine su standardno niske«, piše *The Economist*. Ali u svim zemljama s takvim sustavom, europskim, postoji iznimno velik pritisak na vlade da uvedu »miješani sustav« financiranja visokog školstva. Jedan je od glavnih razloga tzv. Baumolova bolest⁹ koja opisuje nerazmjer učinkovitosti radno intenzivnih sektora poput zdravstva i obrazovanja i sve većeg povećanja troškova za izvedbu istih operacija. (O tome smo pisali u prvome poglavlju, u analizi tendencijskog pada prinosa.) Ali dodatni je problem to što starenje stanovništva povećava trošak za zdravstvo, pa obrazovanje, piše *The Economist*, »taj drugi veliki komad državnih troškova počinje gubiti. Budući da su društvene koristi primarnog i sekundarnog obrazovanja mnogo jasnije od tercijarnog, sveučilišta u toj raspodjeli obično najviše gube.« Nadalje, »Jedna opcija (u takvim sustavima) jest dopustiti da kvaliteta visokog školstva nastavi padati. I to se u europskim zemljama dogodilo... Druga je opcija dopustiti da pojedinci više plate za svoje obrazovanje.« Kao što smo vidjeli u knjizi, ta je opcija u zemljama koje su oduvijek naviknute na »besplatno obrazovanje«, pa tako i u Hrvatskoj, ostala neprihvatljiva, stoga je jedina preostala opcija rušenje kvalitete visoke naobrazbe.

I tako dvije konfliktne vrijednosti sveučilišta, »izvrsnost i jednakost šansi«, stvaraju eksplozivnu masu koja se posljednjih desetak godina manifestirala studentskim štrajkovima diljem svijeta. Visoko obrazovanje našlo se u procijepu između dviju grupa »mušterija«: između zahtjeva država prema sveučilištima i zahtjeva studenata prema sveučilištima (i državi). »Studenti od sveučilišta očekuju razne stvari: da budu forumi druženja, izoštravanja uma i bijega od kuće. Ali ponajviše, oni žele poboljšati svoje ekonomske perspektive.« Prema izvješću *The*

⁹ http://en.wikipedia.org/wiki/Baumol%27s_cost_disease

Economista, sveučilišta na svjetskoj razini još uvijek uspijevaju ispunjavati te zahtjeve. Zahtjeve koje države postavljaju pred sveučilišta međutim malo je teže ispuniti. »Države od visokog obrazovanja traže troje: istraživanje, bolji ljudski (humani) kapital i jednakost.« U nekim zemljama, ponajviše u onima u kojima je trošak studiranja i istraživanja podijeljen, sveučilišta uspijevaju ispuniti prvi cilj — onaj istraživački. Ali druga dva cilja, ljudski kapital i jednakost, najbolja sveučilišta i najbolji visokoškolski sustavi više ne uspijevaju ispuniti. Primjerice, Sjedinjene Države posljednjih godina sve više padaju na ljestvici zemalja s najvišom stopom diplomiranih studenata (po stanovniku). »Mladi američki diplomanti zaostaju za prosjekom OECD-a u običnoj i matematičkoj pismenosti... Richard Arum i Josipa Roksa istražili su rezultate 2300 studenata koji su polagali test CLA, test kritičkog mišljenja, kompleksnog razmišljanja i pisanja, i pokazali kako je više od 45% uzorka pokazalo da studiranje između prve i treće godine studija ne pokazuje nikakva značajna poboljšanja.« A kada je riječ o jednakosti, stanje je stvari još mnogo gore.

Nadalje, »kombinacija tehnološkog napretka i konkurencije na većini tržišta snižava cijene i povećava kvalitetu. Ali tehnološka revolucija koja je zaokupila većinu ostalih dijelova informatičke industrije, ostavila je većinu visokoškolskog obrazovanja nemotiviranom... Istodobno, studenti ne kupuju obrazovanje ništa više od države. Oni kupuju akademske stupnjeve, i njihov je glavni cilj signalizirati budućim poslodavcima signaliziraju kako su uspjeli ući na vrlo selektivno sveučilište.« Stoga najkvalitetnija sveučilišta nisu motivirana spuštati cijenu svojih usluga, niti obrazovati više studenata, jer bi ih to učinilo manje iznimnim. »Ukratko«, zaključuje *The Economist*, »visoko školstvo ima podijeljenu dušu: ono je sjajan kolektivni pothvat za povećanje bogatstva naroda, ali ono je istodobno i bitka na život i smrt među roditeljima koji žive za to da poboljšaju status svoje djece.«

Kada je riječ o poslodavcima, nastavlja *The Economist*, oni nisu pretjerano zainteresirani za obrazovanje koje pružaju sveučilišta. (Kao što smo vidjeli, isto vrijedi kod nas.) Ako kandidati nisu pohađali sveučilišta, ne uzimaju ih u obzir. A ako poslodavce ne zanima sadržaj studija, »ako poslodavci nisu zainteresirani za akademske stupnjeve, studenti bi se mogli i opustiti. Studije o korištenju vremena na fakultetu pokazuju da studenti upravo to i čine. Prema tim studijama vrijeme koje troše u učionici ili za studiranje palo je s 40 sati tjedno u razdoblju između 1920. i 1960. na 27 sati tjedno danas.«

»S druge strane«, piše *The Economist*, »budući da se nastavnici promoviraju uglavnom na temelju svojih istraživanja a ne na temelju zalaganja u radu sa studentima, čini se da bi im bilo racionalno što manje podučavati. A čini se da

upravo to i čine.« Stalno zaposleni sve manje vremena troše na poduku i podučavanje sve više preuzimaju nastavnici s kratkoročnim radnim ugovorima.

»Taj čudan način sveučilišnog menadžmenta pridonosi tome da sveučilišta ne reagiraju na pritiske tržišta.« Sveučilišta sve manje kontroliraju troškove izvedbe nastave s obzirom na predviđeni akademski/školski output. »Poziv na učinkovitost u korištenju sredstava većini sveučilišnih nastavnika svijeta predstavlja pravu definiciju zla«. I unatoč tome što postoji konkurencija, sudeći po stavovima nastavnika, promjene gotovo nikada nisu dobrodošle. »Akademski otpor promjenama pojačava se uvjerenjem da je obrazovanje poziv a ne posao. A to znači da obrana njihovog poziva protiv barbara nije puki sebični interes već moralna dužnost.«

Svi navodi iz izvrsnog izvješća časopisa *The Economist* zvuče nam poznato i akutno. Tekstovi okupljeni u ovoj knjizi, uglavnom usredotočeni na nas, na hrvatski visokoškolski sustav, dodatne su ilustracije konteksta u kojemu i o kojemu moramo razmišljati i osmišljavati budućnost. One su također, barem se nadam, i jasni pokazatelji za izbor »rogova dileme« s kojima smo suočeni — mi na sveučilištu, i mi kao građani, porezni obveznici.

Dijelim sve osnovne stavove koje ističe *The Economist* i nadam se da ste u tekstovima u ovoj knjizi pronašli dovoljno analognih argumenata. Svijet sveučilišta postao je iznimno konkurentan. I skup. Današnje stanje hrvatskih javnih financija vrlo je loš trenutak za mirenje svih proturječnih zahtjeva koji se postavljaju pred sveučilišni sustav. Pojedincima, vladama i poslodavcima. Ali jedno je jasno: odustati od natjecanja nije rješenje. I onog trenutka kada prihvatimo da je glavni zadatak naših sveučilišta obrazovni, prenijeti znanje naših predaka, pretvorit ćemo ih u sveučilišta »druge lige«. Razdvajanjem znanstvenih institucija od obrazovnih, instituta od sveučilišta, već smo davno pošli tim pogrešnim putem. I ako smo nešto spoznali u ovoj našoj (i europskoj) krizi, to je da i u sektoru istraživanja i znanja vlada načelo »crvene kraljice«: moramo trčati kako bismo ostali na mjestu. Želimo li se penjati, moramo trčati brže od drugih. A da bismo trčali brže od drugih, moramo se riješiti i dijela svojeg tereta. To vrijedi za pojedince i za državne sustave.

Za nas bi već značajan dio rješavanja tog tereta bio bolji menadžment visokoga školstva. I znanstvenih instituta. I shvaćanje da prevelik raskorak između golemih aspiracija i mogućnosti njihova ostvarenja ne vodi u tom pravcu.

Na dan predaje rukopisa ove knjige (isti dan kada je *The Economist* publicirao svoje specijalno izvješće) posebna regionalna komisija časopisa *The Economist (Intelligence Unit)*, zajedno s brojnim domaćim ministrima, zasjedala je u Splitu.

Našim medijima to nije bila posebno zanimljiva vijest. Dnevne novine i portali prenijeli su tek skroman i razmjerno neinformativan članak Hrvatske gospodarske komore. Možda najvažniju izjavu dao je glavni urednik časopisa John Peet za Dnevnik HRT-a. On je Hrvatskoj predložio dvije mjere za poboljšanje situacije: diverzifikaciju investicija u turizam i poboljšanje obrazovanja. A kako poboljšati obrazovanje, o tome njegov časopis zaključuje sljedeće:

»Visoko obrazovanje mora učiniti više da bi dokazalo svoju vrijednost. Premda je u ovome trenutku jasno da pojedinci imaju koristi od visokoškolskog obrazovanja, nije jasno je li to zbog signala što ih diplome šalju poslodavcima, signala da su njihovi nositelji bili dovoljno pametni da pohađaju sveučilište, ili zato što studij doista povećava njihov ljudski kapital... Američki model visokog obrazovanja donio je goleme koristi svijetu i njegovo globalno širenje treba pozdraviti. Ali unatoč svim njegovim vrlinama, on je skup i stvara nejednakosti. Troškove je teško kontrolirati i teško je izmjeriti njegovu vrijednost za uloženi novac. Riješiti te probleme zadatak je država, najmoćnijih klijenata sveučilišta, ali isto tako i to je zadaća i za sveučilišta. Institucije koje su tako dramatično promijenile svijet trebaju se napokon promijeniti i same.«¹⁰

Ako svjetski stručnjaci misle da se čak i najbolja sveučilišta trebaju mijenjati, što bismo tek trebali reći mi, igrači regionalne lige? Nama, u uvjetima krize i golemog javnog duga, zadaci su očito još mnogo teži. Ali osnovni zadatak koji moramo riješiti upravo je ona temeljna dilema iz naslova spomenutog izvješća: »Želimo li izvrsnost ili jednakost?« A to znači: želimo li da sveučilišta budu pogonska sredstva budućeg blagostanja ili škole kojima ćemo po načelu ponavljanja produljiti djetinjstvo i zbrinuti nezaposlene? Niz odluka koje smo donosili, od stjecanja samostalnosti do danas, a o razdoblju prije da ne govorimo, pokazuje da smo suočeni s tom alternativom uvijek birali onaj njezin zadnji rog. I zato nas ne treba čuditi da se sve više širi skepsa prema smislu visokog obrazovanja, prema znanosti, i još više prema njihovim dosadašnjim rezultatima u stvaranju društvenog blagostanja. Unatoč tomu, ili možda baš zbog toga, ova knjiga nudi barem jedan optimističan zaključak: mislim da smo još uvijek dovoljno sposobni barem za »obrađivanje vlastita vrta«. Već bi i to bio napredak.

I ako našim akademskim marksistima (slijeva i zdesna) treba neki poticaj za korekciju vlastitih/javnih navada, neka to bude misao njihova uzora: »U razvijenjima oni manje razvijeni vide sliku vlastite budućnosti«.

¹⁰ *The Economist*, 2015. Special Report. Universities. March 28—April 3, str. 19.